

KWALITATIEVE METHODEN EN TECHNIEKEN IN DE CRIMINOLOGIE

Vierde, grondig herwerkte editie

Tom Decorte & Damián Zaitch

acco
learn

INLEIDING

Tom Decorte¹ en Damián Zaitch²

De laatste vijftientig jaar is het methodologische onderwijs in het kader van de opleidingen in de criminologische wetenschappen in Vlaanderen en Nederland niet zelden gevoelig uitgebreid en verruimd. Deze evolutie biedt mede een antwoord op een belangrijke ontwikkeling in de criminologische wetenschappen en het criminologische onderzoek zelf. Met name het kwalitatieve onderzoek kwam in de laatste decennia sterk opzetten. Bij het verschijnen van de eerste editie van dit handboek – in 2009 – wilden wij een duidelijke tegenstem bieden in een criminologisch onderzoekslandschap waarin kwantitatieve methoden dominant waren en kwalitatief onderzoek vaak werd gemarginaliseerd of als minder wetenschappelijk werd beschouwd. Vanuit die vaststelling was het onze ambitie om de legitimiteit, de geloofwaardigheid en de kwaliteit van kwalitatief criminologisch onderzoek te versterken, in het bijzonder in het Nederlandstalige criminologische domein. Met ons handboek wilden wij vooral in de verf zetten dat kwalitatief onderzoek geen vrijblijvende of louter beschrijvende praktijk is, maar een methodologisch veeleisende en theoretisch relevante vorm van kennisproductie.

Onze centrale doelstelling was het opleiden en trainen van studenten en beginnende onderzoekers in rigoureuze kwalitatieve onderzoekstechnieken, omdat het gebrek aan methodologische scholing volgens ons rechtstreeks bijdroeg aan de ondervertegenwoordiging en wisselende kwaliteit van kwalitatief onderzoek in masterscripties en publicaties. Met ons handboek wilden wij daarom niet alleen uitleggen wat kwalitatieve methoden zijn, maar vooral hoe ze zorgvuldig kunnen worden toegepast, geanalyseerd en gerapporteerd. Daarbij zetten wij expliciet in op het verbeteren van analytische diepgang en reflexiviteit, om te vermijden dat kwalitatieve studies zouden verzanden in losse citaten zonder interpretatief kader. Wij wilden ook bijdragen aan de verbreding van het methodologische repertoire binnen de criminologie. Door zowel klassieke methoden als minder gangbare en vernieuwende technieken op te nemen, wilden wij laten zien dat kwalitatief onderzoek methodologisch divers is en zich leent voor uiteenlopende criminologische vragen en contexten. Tot slot hadden we met ons handboek ook de expliciete ambitie om criminologisch onderzoek te ‘vermenselijken’, door aandacht te hebben voor betekenisgeving, context, emoties en leefwerelden van mensen die vaak gereduceerd worden tot statistische categorieën.

Ondertussen is er tien jaar verstreken tussen de derde editie van ons handboek (in 2016) en deze vierde en opnieuw heel grondig herwerkte uitgave. Bij de vorige editie vertrokken we nog uit een onderzoekscontext waarin digitalisering wel aanwezig was, maar nog geen allesbepalende infrastructuur vormde. In het afgelopen decennium is die infrastructuur echter centraal geworden in criminaliteit, sociale controle, dataverwerking en onderzoeksethiek. Daardoor volstaat een update vandaag niet met het toevoegen van nieuwe voorbeelden of tools, maar is een fundamentele hertekening nodig van wat als veld geldt, hoe toegang en vertrouwen tot stand komen, welke sporen onderzoek nalaat en hoe kennis wordt geproduceerd in een context van platformen, algoritmen en generatieve artificiële intelligentie.

1. Hoogleraar criminologie, Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Universiteit Gent. E-mail: tom.decorte@ugent.be.
2. Universitair hoofddocent criminologie, Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen, Universiteit Utrecht. E-mail: d.zaitch@uu.nl.

Ten tweede, waar online kwalitatief onderzoek in 2016 nog als een afgebakende methode kon worden beschouwd, is digitaliteit vandaag een constitutief kenmerk van veel criminologische fenomenen. Communicatie, interactie en toezicht zijn in toenemende mate platform-gemedieerd, wat ook de methodologische opdracht doet verschuiven. Digitale etnografie is uitgegroeid tot een volwaardige benadering die nieuwe vormen van nabijheid, observatie en reflexiviteit vereist. Tegelijk beïnvloeden platformregels, moderatiepraktijken en technische beperkingen actief wat onderzoekbaar is.

Ten derde, sinds de invoering van de GDPR/AVG (General Data Protection Regulation/Algemene Verordening Gegevensbescherming) is dataverwerking in kwalitatief onderzoek sterk gejuridiseerd. In een discipline als de criminologie, waarin vaak met gevoelige gegevens en kwetsbare groepen wordt gewerkt, is datamanagement een essentieel onderdeel van het onderzoeksontwerp geworden. Vragen rond gegevensminimalisatie, anonimisering, opslag en toegang zijn niet langer louter praktisch, maar raken aan methodologische en ethische keuzes. In online en platformonderzoek worden deze spanningen nog scherper, waardoor overwegingen rond ethische aspecten doorheen het volledige onderzoeksproces moeten doorwerken.

Ten vierde heeft de COVID-19-pandemie – ergens begonnen eind 2019, en in mei 2023 door de WHO niet langer als een internationale noodsituatie voor de volksgezondheid bestempeld – niet alleen in het onderwijs maar ook in het kwalitatieve onderzoek hybride en remote dataverzamelingstechnieken genormaliseerd. Interviews en focusgroepen op afstand bieden voordelen op het vlak van bereik en efficiëntie, maar brengen ook nieuwe vertekeningen en risico's met zich mee, zoals digitale uitsluiting, veranderde vertrouwensdynamieken en beperkingen in contextuele waarneming.

Ten vijfde zijn, parallel aan deze ontwikkelingen, de verwachtingen rond transparantie en verantwoording toegenomen. Voor kwalitatief onderzoek vertaalt dit zich in strengere rapportagestandaarden en meer expliciete reflexiviteit. Tegelijk botst de open-science-agenda met reële risico's op herleidbaarheid en schade, waardoor de focus verschuift naar verantwoord delen en contextgevoelig databeheer. Ook praktijken zoals preregistratie winnen terrein, mits een zorgvuldige toepassing die exploratief onderzoek niet ondermijnt.

Ten zesde is de opkomst van generatieve AI wellicht de meest ingrijpende methodologische breuklijn sinds 2016. AI-tools worden in de praktijk al ingezet voor vertaling, transcriptie, samenvatting, (semi-)automatische codering, ondersteuning bij literatuurverwerking en tekstproductie. Tegelijk ontstaan nieuwe risico's: verlies van controle over data (bij cloud-gebaseerde tools), onduidelijke datastromen en privacy, 'hallucinaties' in syntheses, ingebouwde biases, en vooral de bedreiging dat analytische arbeid – het kernmoment waarin interpretatieve scherpheid en theoretische gevoeligheid samenkomen – wordt vervangen door ogenschijnlijk plausibele maar epistemologisch zwakke output. Recente discussies over *research integrity* en GenAI benadrukken precies die fase-overstijgende ethische uitdagingen, van dataveiligheid tot transparantie van gebruik.

Ten zevende is er de voorbije jaren meer aandacht gekomen voor risico's voor zowel participanten als onderzoekers, waaronder emotionele belasting, secundaire traumatisering

en digitale veiligheid. Dit geldt in het bijzonder voor onderzoek in semi-private online omgevingen. Methodologische training moet daarom ook aandacht besteden aan zorg, veiligheid en het omgaan met onvoorziene ethische en juridische situaties.

* * *

Naast methodologische trends zijn ook de fenomenen veranderd waarbij kwalitatief onderzoek onmisbaar is. Ten eerste is er de normalisering van cybercrime en platformdelicten, inclusief online fraude, identiteitsmisbruik, *sextortion* en nieuwe vormen van digitaal seksueel geweld. *Deepfakes* (dat is gemanipuleerd beeldmateriaal) zijn daarbij emblematisch: ze brengen niet enkel nieuwe schademechanismen en ervaringen van slachtofferschap voort, maar ook uitdagingen voor opsporing, bewijswaardering en de alledaagse betrouwbaarheid van audiovisueel 'bewijs'. Kwalitatief onderzoek kan hier blootleggen hoe daders, slachtoffers, scholen, politie, justitie en platformen betekenis geven aan 'echt' en 'vals', hoe schaamte en de bereidheid om te praten werken, en hoe normatieve grenzen verschuiven.

Ten tweede is de grens tussen criminaliteit en bestuur/veiligheid verder vervaagd door datagedreven toezicht, *predictive policing*-achtige praktijken, proliferatie van camera- en sensorinfrastructuur en de groei van private veiligheidsactoren. Dit vraagt kwalitatieve studies die niet enkel individuen interviewen, maar die ook institutionele praktijken, discretionaire beslissingen, technologie-inbedding en *accountability* in kaart brengen, inclusief de manieren waarop beleid en technologie elkaar wederzijds legitimeren.

Ten derde zijn migratie, grensregimes en mensensmokkel in Europa en daarbuiten in een turbulente geopolitieke context opnieuw intense thema's geworden, met hybride netwerken van hulp, exploitatie, controle en solidariteit. Kwalitatieve methoden blijven hier cruciaal om verborgen circuits, morele economieën en de *lived experience* van liminaliteit te begrijpen – maar moeten tegelijk verfijnd worden in termen van veiligheid, juridische risico's en de ethiek van werken met mensen in precare verblijfsomstandigheden.

Ten vierde heeft de combinatie van klimaat- en ecologische crises met groeiende aandacht voor *environmental crime* en *green criminology* geleid tot meer vraag naar kwalitatieve inzichten in lokale conflicten, illegale afvalstromen, *wildlife trafficking*, extractivisme en de rol van bedrijven en staten, ook als criminele actoren. Dergelijke thema's vragen vaak *multi-sited* benaderingen, netwerkperspectieven en een doordachte omgang met risico, macht en toegang.

* * *

De afgelopen tien jaar zijn ons ook drie erg gewaardeerde collega's ontvallen, die aan de vorige edities van dit handboek met heel veel enthousiasme hebben meegewerkt en waardevolle hoofdstukken verzorgden.

Professor **Freya Vander Laenen (1972-2023)** was als hoofddocent criminologie aan de Universiteit Gent verbonden. Ze was een van de bekendste drugsonderzoekers in Vlaanderen. Haar onderzoek richtte zich vooral op jongeren en volwassenen in kwetsbare situaties

(vanwege een psychische kwetsbaarheid, verslaving of maatschappelijke uitsluiting) die in contact komen met politie of justitie. Ze stond mee aan de wieg van de uitbouw van een herstelondersteunende verslavingszorg in Vlaanderen en het betrekken van personen met ervaringsdeskundigheid in de geestelijke gezondheidszorg. Ze zette zich ook in voor een gelijkwaardig zorgaanbod in gevangenissen en rechtvaardige procedures voor wie wegens een psychische kwetsbaarheid in contact kwam met justitie (gedwongen opname, internering). Als een gedreven collega met het hart op de juiste plaats had zij een grote voorliefde voor kwalitatieve onderzoeksmethoden, vanwege de mogelijkheden om mensen die het moeilijk hebben een stem te geven. Zij schreef bij de vorige edities mee aan het hoofdstuk over ethische aspecten, en haar oorspronkelijke hoofdstuk over focusgroepen blijft ook in deze editie behouden.

Dr. Gabry Vanderveen (1974-2023) was als universitair hoofddocent criminologie verbonden aan het departement *Law, Society & Crime* van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Van 2002 tot 2014 was Gabry als universitair docent criminologie verbonden aan het Instituut voor Strafrecht & Criminologie van de Universiteit Leiden. Gabry had een brede interesse en zocht in onderwijs en onderzoek verbinding en vernieuwing. Zo heeft zij verschillende interdisciplinaire onderzoeksprojecten opgezet en gecoördineerd en maakte zij veel gebruik van visuele data en methoden. Gabry was enorm gedreven in haar werk, en met haar passie voor het vak en voor het onderwijs wist zij zowel collega's als studenten te enthousiasmeren. In het bijzonder ging haar wetenschappelijke belangstelling uit naar het gebruik van visuele data en methoden binnen het criminologische onderzoek. In de vorige edities van dit handboek was het hoofdstuk over visuele methoden van haar hand.

Professor **Jan Blommaert (1961-2021)** was een Belgisch sociolinguïst en taalkundig antropoloog. Hij was hoogleraar taal, cultuur en globalisering aan de Universiteit van Tilburg en directeur van het Babylon-centrum voor de studie van superdiversiteit. Blommaerts werk situeert zich op het raakvlak tussen de taalkunde en de antropologie en richt zich voornamelijk op vraagstukken van macht en sociale ongelijkheid, vanuit een discours-analytische en etnografische invalshoek. Onderwerpen daarbij zijn allerhande vraagstukken van migratie en mobiliteit, racisme en beeldvorming, geletterdheid, meertaligheid en onderwijs, diversiteit en stedelijkheid, in het bijzonder in relatie tot asielzoekers en anderstalige nieuwkomers. Bij de vorige edities schreef hij mee aan het hoofdstuk over discoursanalyse.

* * *

De hoger beschreven ontwikkelingen en gebeurtenissen hebben ons aangespoord tot een heel erg grondige herwerking van dit handboek. Het uitgangspunt blijft uiteraard hetzelfde: met dit handboek willen we onze studenten trainen in empirische kwalitatieve onderzoekstechnieken. Niet alleen hopen wij op die manier de kwalitatieve onderzoeksexpertise onder jonge – en iets oudere – vorsers te bevorderen, tevens hopen wij dat deze publicatie bijdraagt en leidt tot belangrijke netwerken tussen mensen die bij gelijkaardig onderzoek betrokken zijn.

De kwaliteit van eindverhandelingen, afstudeerprojecten en studentenpapers kan inzake kwalitatief onderzoek soms veel beter. Studenten kunnen wel via de gebruikelijke techniek

van (open) interviews kwalitatieve data verzamelen, maar doorgaans zijn ze minder beslagen in andere technieken, zoals het groepsinterview, de inhoudsanalyse, of pakweg de visuele methoden. Geschiedt de verzameling van kwalitatieve data succesvol, dan komt het voor dat het analyseren ervan en het rapporteren heikele punten uitmaken. In sommige gevallen bestaan de papers of presentaties slechts uit een aaneenrijging van citaten, met weinig commentaar erbij, wat er vaak op wijst dat de analyse niet bijzonder rigoureuus is gebeurd. Ook kwalitatieve onderzoekers moeten hun bevindingen verbinden met de bestaande literatuur, de setting goed en wel beschrijven, de wijze van steekproeftrekking bespreken, de gehanteerde onderzoeksmethode becommentariëren, de analysestrategieën toelichten en de belangrijkste beperkingen van de studie erkennen. De mindere kwaliteit van papers en scripties draagt uiteraard niet bij tot de geloofwaardigheid en/of de appreciatie van kwalitatief onderzoek door onderzoeksfinciers, beleidsmakers, terreinwerkers en academici (met een voorkeur voor andere methodologieën). Wij hopen dus met dit handboek vooral bij te dragen tot een betere kwaliteit van alle publicaties en eindverhandelingen van wie studeert.

* * *

Met dit handboek willen wij ook de methodologische variatie in het kwalitatieve onderzoek illustreren: van de eerder klassieke methoden van etnografisch veldwerk over observaties, de studie van documenten en diepte-interviews tot en met 'nieuwe' en in het criminologische onderzoek steeds vaker beproefde technieken, zoals het online onderzoek (via discussiefora, socialmediaplatformen, enz.), actie-onderzoek, discoursanalyse en visuele methoden. Bovendien illustreren we aan de hand van levensechte voorbeelden uit het criminologische onderzoek de internationale mogelijkheden voor onderzoekers (bv. *multi-sited* etnografie of online onderzoek), een bijzonder belangrijk aspect als we aan het vaak internationale karakter van veel criminologische thema's denken.

De wijze waarop dit handboek is samengesteld, werd ingegeven door de bekommernis om met de vele hoofdstukken en kaderteksten de bijzondere mogelijkheden en sterktes van het kwalitatieve onderzoek te doen uitkomen. De diverse bijdragen laten zien, telkens opnieuw, dat kwantitatieve methoden vaak te eng en te reductionistisch zijn om de sociale wereld te begrijpen. Mensen zijn doelgerichte wezens met gevoelens, ze verlenen betekenissen en ze ontnemen betekenissen, en dus – als we hun gedrag op een zinnige en nuttige manier willen begrijpen – moeten we achterhalen hoe ze hun omgeving percipiëren en interpreteren.

Kwalitatief onderzoek is zeer waardevol als het gaat om het demystificeren van een bepaald gedrag en het vervangen van stereotiepe beelden en mythes over bepaalde gedragingen door accurate informatie die de dagelijkse realiteit van mensenlevens correct reflecteert. Het handboek illustreert aan de hand van vele voorbeelden hoe kwalitatief onderzoek bijdraagt tot een andere invulling van theoretische concepten, een humanisering van de respondenten, een verdieping van een algemeen begrip van de dagelijkse context én de ontwikkeling van socioculturele perspectieven op menselijk (al dan niet strafbaar gesteld) gedrag en dito (sub)culturen.

Kwalitatief onderzoek is ook vaak waardevol als het gaat om het bereiken van verborgen groepen (*hidden populations*) of moeilijk te bereiken groepen (*hard to reach groups*). Vooral in de criminologie, waar het vaak te doen is om gedrag dat als strafbaar of onethisch

is omschreven, zijn onderzoekspopulaties nogal eens verborgen of moeilijk benaderbaar. Legio zijn de voorbeelden in het handboek: stuk voor stuk perfecte illustraties van populaties die in klassieke kwantitatieve surveys haast bij definitie gemist worden.

Overigens leent het kwalitatief onderzoek zich eveneens goed wanneer het erg gevoelige onderwerpen betreft. De vertrouwensband van de onderzoeker met zijn respondenten vergemakkelijkt soms de bespreking van gevoelige of taboe-onderwerpen. Ook dat treedt in de criminologische wetenschappen heel vaak op en maakt de kwalitatieve methoden bijgevolg zeer waardevol. Diverse auteurs in ons boek maken gewag van bijwijken emotioneel beladen onderwerpen. De keerzijde van de medaille, namelijk de initiële argwaan van respondenten ten opzichte van de onderzoeker en hun terughoudendheid om op gevoelige onderwerpen in te gaan, komt in andere bijdragen aan bod. Ten slotte maken diverse bijdragen in dit handboek impliciet en expliciet duidelijk dat het kwalitatieve onderzoek een belangrijke rol kan spelen in processen van empowerment en bij het geven van een stem aan de meest kwetsbare, minst eloquente, minst begrepen groepen in de samenleving. Dat is een rol en een functie van kwalitatief onderzoek waar wij, samenstellers van deze uitgave, persoonlijk bijzonder veel belang aan hechten.

* * *

In het *eerste hoofdstuk* bespreekt **Charlotte De Kock** hoe ontologische en epistemologische aannames richting geven aan criminologisch onderzoek en in het bijzonder aan kwalitatieve methoden. Zij verkent verschillende wetenschapsfilosofische paradigma's – van positivisme en kritisch realisme tot constructivisme en pragmatisme – en laat zien hoe deze opvattingen samenhangen met theorie, hypothesevorming en vormen van inferentie zoals deductie, inductie en abductie.

In het *tweede hoofdstuk* benadrukken **Richard Staring** en **René van Swaaningen** het fundamentele belang van theorie voor kwalitatief criminologisch onderzoek. Zij laten zien dat empirische gegevens pas betekenis krijgen via theoretische duiding en dat onderzoek zonder die inbedding dreigt te vervallen in louter beschrijving. Vanuit een interpretatieve en kritisch-reflexieve benadering tonen de auteurs hoe kwalitatieve methoden inzicht bieden in betekenisgeving, sociale constructies en de geleefde werkelijkheid van betrokkenen. Aan de hand van onder meer de Chicago School, *labelling*-benaderingen en narratieve tradities illustreren zij hoe theorie en kwalitatieve methoden samen bijdragen aan een wetenschappelijk onderbouwde én maatschappelijk relevante criminologie.

Vervolgens bespreekt **Dimitri Mortelmans** de verschillende belangrijke stappen in een kwalitatief empirisch onderzoek: van het kiezen van een onderzoeksprobleem en het formuleren van de probleemstelling tot en met het eigenlijke onderzoeksplan en de uitvoering van het onderzoek (*hoofdstuk 3*).

In *hoofdstuk vier* bespreekt **Jeroen Maesschalck** de kwaliteitsvereisten van kwalitatief onderzoek en de strategieën om de kwaliteit van dat soort onderzoek te verhogen. Onderzoekers kiezen uit beschikbare bronnen, hoofdzakelijk gebaseerd op het soort vragen dat ze willen beantwoorden.

In de daarop volgende hoofdstukken wordt ingegaan op een bepaald type van kwalitatieve methoden. De auteurs presenteren omschrijvingen en centrale elementen van de respectieve methoden, een historisch overzicht van het gebruik ervan, belangrijke voor- en nadelen én mogelijkheden en beperkingen van deze onderzoeksstrategieën. Ook hebben ze getracht om zoveel mogelijk praktische wenken en spelregels voor het gebruik van de diverse methoden te integreren.

Eerst komen de eerder klassieke en meest toegepaste methoden in het kwalitatieve onderzoek aan bod. **Marc Leys, Damián Zaitch, Tom Decorte en Angel Maginet** bespreken het casestudy-onderzoek (*hoofdstuk 5*). De auteurs beschrijven de casestudy als een kwalitatieve onderzoeksstrategie die toelaat complexe criminologische fenomenen diepgaand en contextueel te analyseren. Ze bespreken hoe gevalstudies worden ingezet binnen de criminologie, welke keuzes onderzoekers moeten maken bij het afbakenen en selecteren van onderzoekseenheden, en welke methodologische valkuilen daarbij kunnen optreden. Tot slot besteden ze aandacht aan het verzamelen, analyseren en rapporteren van data, waarbij de meerwaarde van de gevalstudie ligt in het verbinden van empirische diepgang met theoretische duiding.

Kristel Beyens, Lorenz Pardon, Philippe Kennes en Hanne Tournel belichten het kwalitatieve interview (*hoofdstuk 6*) als centrale methode om inzichten te verkrijgen in ervaringen, opvattingen en betekenisgeving van respondenten. De auteurs gaan in op verschillende interviewvormen, het stellen van goede vragen en de interactie tussen interviewer en respondent.

Freya Vander Laenen (†) focust op het groepsinterview (*hoofdstuk 7*) en behandelt focusgroepen als een kwalitatieve methode om via groepsinteractie meningen, ervaringen en betekenissen te verkennen. Zij bespreekt wanneer focusgroepen geschikt zijn, hoe ze worden samengesteld en begeleid, en wat hun specifieke voor- en nadelen zijn. De meerwaarde ligt vooral in de dynamiek tussen deelnemers, die nieuwe inzichten kan opleveren die in individuele interviews minder zichtbaar zijn.

Damián Zaitch, Dimitri Mortelmans en Tom Decorte gaan in op de etnografie en het participeren en observeren (*hoofdstuk 8*). In hun hoofdstuk beschrijven zij deze methoden als manieren om criminaliteit te bestuderen door langdurige en directe betrokkenheid in het onderzoeksveld, maar ook online. De auteurs gaan in op verschillende vormen van etnografie, de rollen van de onderzoeker en praktische kwesties zoals toegang tot het veld en omgang met ethische dilemma's.

In *hoofdstuk 9* presenteren **Jan Blommaert** (†) en **Kristof Verfaillie** discoursanalyse als een benadering die taal en andere vormen van betekenisgeving ziet als sociaal handelen waarmee mensen realiteiten, identiteiten en verschillen vormgeven. De auteurs tonen dat discours geen neutrale weergave van de werkelijkheid is, maar betrokken is bij processen van macht, categorisering en in- en uitsluiting. Aandacht gaat naar het belang van context, de historische en institutionele inbedding van uitspraken en het multimodale karakter van communicatie. Zo biedt het hoofdstuk een kader om te analyseren hoe fenomenen als

criminaliteit, veiligheid of slachtofferschap discursief worden geconstrueerd en genormaliseerd binnen bredere sociale processen.

In *hoofdstuk 10* laten **Tom van den Berg** en **Ilse A. Ras** zien wat media-analyse inhoudt en waarom het een relevante methode is binnen criminologie. Ze bespreken hoe media criminaliteit en ouderschap in beeld brengen en hoe die beeldvorming publieke percepties en beleid kan beïnvloeden. Vervolgens leggen ze uit hoe je een kwalitatieve media-analyse opzet, met bijzondere aandacht voor dataverzameling: van het kiezen van archieven en databanken tot het formuleren van zoektermen en selectiecriteria. Ook gaan ze in op manieren van analyseren (zoals coderen en verschillende analytische benaderingen) en op kwesties rond kwaliteit, betrouwbaarheid en ethiek.

Frank van Gemert heeft het over de (auto)biografische data en methoden (*hoofdstuk 11*). Hij bespreekt biografisch onderzoek als een kwalitatieve methode om criminaliteit te begrijpen vanuit het perspectief van individuele levenslopen. De auteur gaat in op verschillende vormen van (auto)biografie, de rol van de onderzoeker en de methodologische uitdagingen van werken met één of enkele cases.

Eric Cano Cobano schrijft over de visuele data en methoden (*hoofdstuk 12*). Hij laat zien hoe beelden niet alleen object van analyse zijn, maar ook een volwaardige onderzoeksmethode binnen de criminologie vormen. De auteur bespreekt hoe visuele analyse en visuele technieken (zoals *visual elicitation*, *photovoice* en visuele etnografie) inzicht bieden in de manier waarop criminaliteit, schade en controle worden geconstrueerd, ervaren en gecommuniceerd. Centraal staat het belang van kritisch en reflexief omgaan met beelden, inclusief aandacht voor context, betekenisgeving en ethische kwesties.

In *hoofdstuk 13* laat **Veronika Nagy** zien hoe digitalisering criminologisch onderzoek verandert en waarom online methoden onmisbaar zijn om hedendaagse criminaliteit en controle te bestuderen. Ze bespreekt hoe onderzoekers digitale onderzoeksvelden kunnen afbakenen en welke methoden daarbij passen, zoals netnografie, socialemedia-analyse en online interviews. Ook gaat ze in op praktische uitdagingen rond toegang tot data en platformlogica. Tot slot besteedt ze aandacht aan centrale ethische en juridische kwesties, zoals privacy, veiligheid en verantwoord datagebruik.

Terwijl de ruwe empirische data verzameld worden, wordt de onderzoeker geconfronteerd met de belangrijke uitdaging van het ordenen van de gegevens, het beheren ervan én het coderen en interpreteren van de data, of de data-analyse (eventueel met behulp van specifieke softwarepakketten). **Tom Decorte** en **Angel Maginet** bespreken deze fase in *hoofdstuk 14*. Zij beschrijven het analyseren als een cyclisch, creatief en intensief proces waarin dataverzameling en analyse voortdurend op elkaar inspelen. De auteurs bespreken kernprincipes zoals inductieve en deductieve strategieën, het belang van vergelijken, coderen (open, axiaal en selectief) en het werken met memo's om tot conceptuele verdieping te komen. In dit hoofdstuk wordt ook duidelijk dat software en AI ondersteunend kunnen zijn, maar nooit het interpretatieve en theoretische werk van de onderzoeker vervangen.

Vervolgens staan **Dimitri Mortelmans**, **Tom Decorte** en **Damián Zaitch** uitgebreid stil bij de ultieme fase van het wetenschappelijk onderzoek: de rapportage (*hoofdstuk 15*). Zij benadrukken dat sterke onderzoeksresultaten alleen tot hun recht komen wanneer ze helder, doordacht en doelgericht worden gepresenteerd. De auteurs bespreken hoe rapportering moet worden afgestemd op het doelpubliek en de gekozen publicatievorm, en lichten de kernonderdelen van een kwalitatief onderzoeksrapport toe, van probleemstelling tot besluit.

Wetenschappelijk onderzoek verloopt volgens een aantal spelregels, waartoe ook ethische richtlijnen behoren. **Louis Favril**, **Griet Verhenneman**, **Astrid Dossche**, **Ludovic Devocht** en **Antoinette Verhage** bespreken deze aspecten tot slot in *hoofdstuk 16*. Het hoofdstuk behandelt de morele verantwoordelijkheden van criminologen die werken met gevoelige thema's, kwetsbare groepen en vertrouwelijke gegevens. De auteurs bespreken kernprincipes zoals geïnformeerde toestemming, vrijwillige deelname, schadepreventie, privacy en gegevensbescherming, en tonen aan dat ethische besluitvorming een doorlopend en reflexief proces is. Daarnaast besteden zij aandacht aan wetenschappelijke integriteit en de rol van ethische toetsing, waarbij het belang wordt benadrukt van transparant, zorgvuldig en verantwoord onderzoek in alle fasen van het onderzoeksproces.

* * *

Reeds van bij de eerste editie van dit handboek kozen wij ervoor om de abstracte methodologische principes in dit boek een concreet en herkenbaar gezicht te geven door middel van illustratiekaders en persoonlijke verhalen van onderzoekers. Op die manier willen we laten zien hoe keuzes, dilemma's en obstakels zich in de onderzoekspraktijk daadwerkelijk voordoen en willen we duidelijk maken **hoe** kwalitatief onderzoek wordt gevoerd, niet alleen **wat** het is. De illustratiekaders moeten dienen om de begrijpelijkheid, de geloofwaardigheid en de toepasbaarheid van de theorie te verhogen. Voor deze vierde, grondige herwerking gingen we in Vlaanderen en Nederland opnieuw op zoek naar gedegen en jonge, beloftevolle onderzoekers, en dat leverde **60 nieuwe illustratiekaders** op, en daarmee ook een staalkaart van de bijzonder uitgebreide variatie aan onderzoeksthema's waar criminologen zich in ons taalgebied aan wijden.

* * *

Het is zo rond als een o dat dit handboek niet exhaustief wil of kan zijn, en ook niet perfect. We zijn er ons van bewust dat er over de kwalitatieve methoden in de criminologie nog meer kan worden gezegd en geschreven. We hebben niet eens alle kwalitatieve onderzoeksstrategieën kunnen uitwerken. En verder, ook over de interpretatieve aspecten van het kwalitatieve onderzoek valt meer te vertellen dan wij voorlopig doen.

Eenzijds is het niet de bedoeling de student criminologische wetenschappen te overrompelen met al te veel literatuur en leerstof: integendeel, we beogen hen vertrouwd te maken met een aantal belangrijke elementen van het kwalitatieve onderzoek. Het staat de geïnteresseerde student vrij om zich verder te verdiepen in de literatuur en de mogelijke toepassingen van kwalitatief onderzoek. Aan het einde van elk hoofdstuk vindt de stu-

dent daartoe alvast verschillende suggesties. We hopen alvast dat veel studenten dankzij dit handboek door de mogelijkheden van de diverse kwalitatieve methoden geboeid raken én gemotiveerd om er nog méér over te leren en ze tevens toe te passen in het kader van eigen empirisch onderzoek (in het kader van een afstudeerproject of een masterproef, of nadien als professioneel criminoloog).

Dat dit handboek niet exhaustief is, betekent echter niet dat het niet kan worden verbeterd. In 2009 verscheen de eerste editie, in 2010 de tweede, en in 2016 de derde, herwerkte editie. Deze vierde editie is opnieuw zorgvuldig geactualiseerd en bijgewerkt aan de hand van feedback van docenten en studenten op de vorige uitgaven, en er kwamen drie hoofdstukken bij. Er is – ook bij deze editie – een trefwoordenregister, om de lezer bij het opzoeken van specifieke informatie behulpzaam te zijn, en bij elk hoofdstuk vindt de lezer ook een lijst van de belangrijke kernbegrippen. Het handboek blijft in onze ogen een ‘work in progress’: het zal in de loop van de komende jaren nog worden bijgewerkt en op basis van suggesties van docenten en studenten worden aangevuld.

* * *

We verduidelijken ook graag een en ander over de gehanteerde terminologie in dit handboek.

In dit boek maken wij systematisch gebruik van termen zoals ‘de onderzoeker’, ‘de respondent’, ‘de deelnemer’, ‘de participant’, ‘het onderzoekssubject’, ‘de moderator’, ‘de interviewer’, ‘de informant’ en ‘de criminoloog’. We hanteren deze termen doelbewust als genderneutrale of gemeenschaptelijke woorden; dat betekent dat ze naar alle mogelijke genderidentiteiten kunnen verwijzen (mannen, vrouwen en genderdiverse mensen). Met het oog op de leesbaarheid van hun teksten kiezen de auteurs bij verwijzingen vaak voor één genderidentiteit (hij of zij, zijn of haar, of hen/hun). Als samenstellers van het boek respecteren wij de redactionele keuzes die auteurs hieromtrent maken.

Verder worden in dit handboek zowel de term ‘sociaal constructivisme’ als ‘sociaal constructionisme’ gebruikt. Hoewel beide begrippen nauw verwant zijn, leggen zij een licht verschillend accent: ‘constructivisme’ richt zich doorgaans meer op de constructie van kennis door individuen, terwijl ‘constructionisme’ de nadruk legt op sociale interacties en discursieve processen. Ook daarin respecteren we de terminologische keuzes van de verschillende auteurs, aangezien die aansluiten bij de specifieke theoretische invalshoek die zij hanteren.

* * *

Onze erkentelijkheid gaat uit naar de auteurs voor hun waardevolle bijdragen (hetzij hoofdstukken, hetzij illustraties op basis van concrete onderzoeksprojecten) en voor hun blijvend enthousiasme voor dit project. Wij waarderen ten eerste de onmisbare ondersteuning door Uitgeverij Acco, voornamelijk in de persoon van **Jago Kosolovsky**, **Kevin Vercauteren**, **Jolien Vankerkhove** en **Annelies Mettepenningen**. Onderwijsassistente **Angel Maginet** en de studenten **Laure Daelewyn** en **Maiken De Maeyer** deden nuttig en

heel secuur onderzoekwerk en hielpen ons bijzonder veel bij de vormgeving. Wij blijven ze voor hun inspanningen erkentelijk. Ten slotte betuigen wij onze dank aan **Luc Decorte** (†) (erelector aan de Katholieke Hogeschool Brugge-Oostende) voor zijn uitgebreide taalkundige adviezen en correcties op eerdere versies van hoofdstukken.

30 juni 2026

Prof. dr. Tom Decorte

Dr. Damián Zaitch

HOOFDSTUK 1

HOE ONDERZOEKEN WE WAT IN DE CRIMINOLOGIE?

Het belang van ontologie en epistemologie

Charlotte De Kock¹

1. Inleiding

Waarom vindt een onderzoeker een specifieke onderzoeksvraag relevant en waarom kiest die voor een bepaalde methode of onderzoekstechniek? De vragen die onderzoekers stellen, de concepten die zij gebruiken en de manier waarop zij omgaan met empirische gegevens, zijn steeds ingebed in onderliggende aannames over wat ‘de werkelijkheid’ is, hoe die in elkaar zit en hoe we die al of niet kunnen leren kennen en zelf als onderzoeker mee kunnen beïnvloeden.

In dit hoofdstuk verkennen we hoe deze ontologische en epistemologische aannames en keuzes richting geven aan criminologisch onderzoek, in het bijzonder in kwalitatieve benaderingen. We maken die aannames expliciet en laten zien waarom dat cruciaal is voor het ontwikkelen van reflexieve, theoretisch onderbouwde en methodologisch consistente kwalitatieve criminologische studies.

Valt ‘de werkelijkheid’ überhaupt te kennen, bestaat er zoiets als een werkelijkheid los van onze observatie? Wat is de aard van de werkelijkheid (zijnsleer of ontologie) en hoe kunnen we die leren kennen (kennisleer of epistemologie)? Daar gaat dit hoofdstuk over. We bespreken achtereenvolgens ontologie, epistemologie, de betekenis van paradigma, theorie en hypothese en het belang van inferentie (deductie, inductie, abductie) in de wetenschap. In dit hoofdstuk dagen we de lezer uit om stil te staan bij hoe die ‘de werkelijkheid’ denkt te kunnen kennen.

1.1 De criminologie als constructie

De criminologie is bij uitstek een onderzoeksdomein gericht op de (sociale) constructie van de sociale werkelijkheid: ‘criminaliteit’ ziet er anders uit in verschillende landen, maar evengoed houden we er onderling diverse meningen op na, afhankelijk van eigen interpretatie, ervaringen en gedachteconstructies. Valt het gebruik of bezit van cocaïne, cannabis of crack bijvoorbeeld onder de noemer ‘criminaliteit’? Criminaliteit is geen objectief gegeven. Zeker in de criminologie is het dus bijzonder belangrijk om stil te staan bij de aard van wat we willen bestuderen omdat het domein inherent verbonden is aan de perceptie van wat wij als onderzoeker en wat de wetgever als ‘afwijkend’ beschouwen (Garland, 2002, in Van Swaaningen en Schuilenburg, 2018).

Zo weerspiegelt de geschiedenis van de criminologie als wetenschap hoe de focus van de discipline verschuift van ‘misdadkunde’ over ‘strafwetenschap’ naar ‘deviantiesociologie’ tot de hedendaagse ‘social harm’ en zemiologische benaderingen [zie ook van Swaaningen, 2022 en hoofdstuk 2]. De diversiteit aan invalshoeken illustreert hoe zowel de tijdsgeest als onderzoeksmatige keuzes onderzoeksthema’s en resultaten beïnvloeden.

1. Gastprofessor in de criminologie en postdoctoraal onderzoeker, Instituut voor Sociaal Drugsonderzoek (ISD), Universiteit Gent. E-mail: charlotte.dekock@ugent.be.

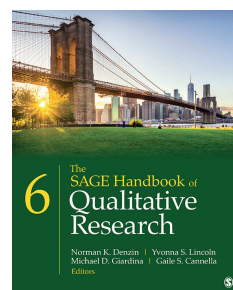
De criminologie wordt weleens gezien als een manier om ‘criminaliteitsproblemen’ op te lossen, waardoor we al snel vervallen in kwantitatieve dataverzameling en analyse zonder die ‘correctionele positie’ zelf in vraag te stellen (Cohen, 1974). Maar criminaliteit bestaat per definitie niet los van perceptie, machtsverhoudingen en sociaal-culturele contexten, wat een kritische reflectie over de aard van kennis en onderzoeksmethodologie binnen de criminologie onontbeerlijk maakt. Willen we onderzoeken in welke mate welke criminaliteit voorkomt en/of willen we onderzoeken of het wel of niet om criminaliteit gaat, hoe dat geïnterpreteerd wordt, hoe mens en maatschappij dit percipiëren en reproduceren en hoe dat op zijn beurt de werkelijkheid beïnvloedt? Met kwalitatieve methoden zullen we eerder de laatste set vragen proberen te beantwoorden.

1.2 De unieke taak van kwalitatieve methoden

Het spreekt voor zich dat wetenschap meer is dan verifiëren, voorspellen en tellen. Kwantitatieve methoden zijn veelal gericht op het verklaren (*erklären*) van waargenomen werkelijkheden waarbij delen van ‘de werkelijkheid’ in variabelen gevat worden. Kwalitatieve methoden daarentegen zijn gericht op het begrijpen (*verstehen*) van wat we zien [zie ook hoofdstukken 2 en 8], en dus het in vraag stellen van die variabelen, zo men wil. Ze laten ons niet alleen toe om de meetbaarheid van variabelen te bevragen, maar ook om de onderliggende betekenissen, ervaringen en contexten te verkennen die aan cijfers ontsnappen. Op die manier biedt kwalitatief onderzoek een diepgaander en rijker beeld van de sociale werkelijkheid dan de abstraherende benadering die kwantitatieve methoden per definitie hanteren.

Het louter verifiëren van hypothesen op basis van kwantitatieve dataverzameling en -analyse, stelt immers diverse problemen. Ten eerste, zo stellen Guba en Lincoln (1994), zorgt het uitzuiveren van kwantitatieve variabelen uit ‘de werkelijkheid’ voor het wegfilteren van zowel noodzakelijke contextuele elementen als het homogeniseren van wat we waarnemen. Ten tweede worden kwantitatieve data ontdaan van betekenisgeving en doelen, die noodzakelijk zijn om ‘de werkelijkheid’ te begrijpen.

Ten derde, zo stellen Guba en Lincoln, geven kwantitatieve data per definitie een ‘outsider’ of ‘etic’ perspectief: kwalitatieve dataverzameling leent zich beter voor een ‘insider’ of ‘emic’ perspectief en zijn daarmee ook meer gepast voor het analyseren van fenomenen die minder mainstream zijn. Zo kunnen we bijvoorbeeld kwalitatief inzicht proberen te krijgen in de motieven van crackgebruikers in een park, al dan niet ter aanvulling op de kwantitatieve vaststelling dat er herhaaldelijk ‘overlast’ wordt vastgesteld, gelinkt aan crackgebruik, in datzelfde park.

Ten vierde zijn de gevolgtrekkingen uit kwantitatieve data niet zomaar toepasbaar op individuele cases: de gevolgtrekkingen vervormen dus potentieel de realiteit. Tot slot neigt de louter kwantitatieve analyse eerder naar bevestiging dan naar het identificeren en beschrijven van specifieke cases of ‘outliers’ die niet aan de norm voldoen (omdat ze mogelijk

[nog] niet in variabelen gevat zijn, als ruis in de data of als ‘te grote spreiding’ in de analyse worden gedefinieerd). Zo zullen bijvoorbeeld de oorzaken van een verschuiving van crack-gebruik naar het gebruik van nieuwe psychoactieve stoffen in het hierboven genoemde park eerder in kwalitatief onderzoek begrepen kunnen worden. Dat geldt zeker wanneer die nieuwe middelen nog ongekend zijn in politionele registratiesystemen of in gestandaardiseerde vragenlijsten.

Het is onder meer vanuit die kritieken dat Karl Popper in zijn *Logica van de wetenschappelijke ontdekking* (1934; 2005) kritiek leverde op het louter willen ‘verifiëren’ van hypothesen. Verifiëren betekent dat men nagaat of iets juist, echt of waar is. Popper stelt dat de logica van de wetenschap bestaat uit ‘falsifiëren’ in de plaats van ‘verifiëren’ omdat we nooit tot ultieme ‘juistheid’ kunnen komen. Falsifiëren houdt in dat je actief onderzoekt of een hypothese onjuist kan blijken te zijn, met als doel deze eventueel bij te sturen of te verwerpen [\[zie hoofdstuk 4\]](#).

2. Ontologie en epistemologie

Een onderzoeksvraag en de methode die we kiezen om die te beantwoorden, wordt steeds voorafgegaan (en bepaald) door de wijze waarop we de wereld zien (wereldbeeld), ons perspectief op de maatschappij (maatschappijbeeld) en onze opvatting over hoe de mens functioneert (mensbeeld). Je zou zelfs kunnen stellen dat onderzoeksvragen ook steeds door ethische overwegingen worden voorafgegaan (Lincoln *et al.*, 2023). Het antwoord op de wetenschapsfilosofische kernvraag – wat is de aard van de werkelijkheid? (ontologie) – wordt in dit hoofdstuk voorgesteld als een spanningsveld tussen enerzijds essentialisme en anderzijds meer representatieve benaderingen.

Ontologie	Wat is de vorm en aard van ‘de werkelijkheid’ en wat kunnen we er dus over weten?
Epistemologie	Wat is de aard van de relatie tussen wat gekend kan zijn (‘de werkelijkheid’) en de persoon die wil kennen (de onderzoeker)?
Methodologie	Hoe kan de onderzoeker ‘de werkelijkheid’ – zoals die veronderstelt dat die te kennen is – kennen?

Bron: Eigen vertaling uit Guba en Lincoln (1994: 108).

2.1 Positivisme en essentialisme

In een essentialistische visie gaan we ervan uit dat er een objectieve wereld bestaat, waarin fenomenen een min of meer stabiele, inherente essentie hebben, los van onze eigen representaties ervan. Het positivistische denken is op dat wereldbeeld geschoeid: er bestaat een wereld extern van ons die we via systematische observatie en de wetenschappelijke methode kunnen leren kennen. Kennisleer (epistemologie) bestaat in dat wereldbeeld uit het empirisch verifiëren of een theorie correct is. Binnen dit wereldbeeld geldt kennis als